

موانع تحقق حاکمیت قانون در ایران

مریم عامری

www.ketab.ir

سرشناسه: عامری، مریم، شهریور ۱۳۵۵
عنوان و نام پدیدآور: موانع تحقق حاکمیت قانون در ایران / مریم عامری.

مشخصات نشر: اهواز، سوسا، ۱۳۹۵

مشخصات ظاهری: ۱۱۲ ص

شابک: ۵-۰-۹۵۸۴۵-۶۰۰-۹۷۸: ۱۲۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتاب نامه: ص. ۱۰۳

موضوع: حاکمیت قانون -- ایران

موضوع: Rule of Law -- Iran

رده بندی کنگره: ۱۳۹۵ م ۸ / ۲ / ۲۰۲۰ KMH

رده بندی دیوی: ۴۹/۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۸۲۸۷ ۴۰

موانع تحقق حاکمیت قانون در ایران

مریم عامری

صفحه اول: مهدی رستمزاده

ویراستار: مهدی رستمزاده

لیتوگرافی و امور فنی: پردیس

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۵

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: گل وردی

قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

شابک: ۵-۰-۹۵۸۴۵-۶۰۰-۹۷۸

حق چاپ برای مؤلف محفوظ است

Department of law, payamnoor university p.o.box: 19395-3697

نشر سوسا

Susa.publication@gmail.com

Susa.publication@yahoo.com

فهرست

۵	پیش‌گفتار
۶	مقدمه
۸	تسین موضوع
۸	اهمیت و ضرورت تحقیق
۹	پرسش‌های تحقیق
۹	فرضیات، نحوه
۱۰	پیشینه‌ی تحقیق
۱۰	مشکلات و موانع
۱۳	بخش اول: مفاهیم و مؤلفه‌های حاکمیت قانون و پیشینه‌ی آن در ایران
۱۴	فصل اول: کلیات مفاهیم
۱۴	گفتار اول: قانون
۱۶	بند اول: اوصاف قانون
۱۷	بند دوم: قلمرو قانون
۱۹	گفتار دوم: حاکمیت
۲۰	بند اول: مفهوم حاکمیت قانون
۲۰	بند دوم: مبانی حاکمیت قانون
۲۱	الف: آزادی
۲۲	نسبت نظم، آزادی و نقش حاکمیت قانون
۲۳	ب: برابری

ج: تحدید کننده ی قدرت	۲۵
گفتار سوم: حاکمیت قانون و تفکیک قوا	۲۷
گفتار چهارم: حاکمیت قانون و آزادی های بنیادین	۳۲
گفتار پنجم: مؤلفه های حکم رانی خوب	۳۵
بند اول: مشارکت	۳۶
بند دوم: حاکمیت قانون	۳۶
بند سوم: شفافیت	۳۷
بند چهارم: انعطاف پذیری (حساسیت و داشتن واکنش)	۳۷
بند پنجم: واقع محو	۳۷
بند ششم: انصاف و نگرش	۳۸
بند هفتم: کارآمدی و بخشش	۳۸
بند هشتم: پاسخ گویی	۳۸
فصل دوم: روند شکل گیری قانون و حاکمیت قانون در ایران	۳۹
گفتار اول: انقلاب مشروطه نقطه ی عطف شکلگیری قانون در ایران	۴۰
بند اول: شکل گیری و تدوین قانون اساسی مشروطه	۴۱
بند دوم: عوامل مؤثر بر ناکامی مشروطه	۴۲
گفتار دوم: جایگاه قانون در ایران در سال ۱۳۵۷ و رویکرد کنونی	۴۳
گفتار سوم: حاکمیت قانون و مشروطیت	۴۶
بخش دوم: موانع تحقق حاکمیت قانون در ایران	۴۹
فصل اول: موانع فرهنگی، حقوقی و اقتصادی	۵۰
گفتار اول: موانع فرهنگی	۵۱
بند اول: تنوع فرهنگی، قومی و قبیله ای	۵۱
بند دوم: عدم آگاهی شهروندان نسبت به قانون و حقوق و تکالیف خود	۵۲

گفتار دوم: موانع اقتصادی ۵۴

بند اول: بیکاری ۵۴

بند دوم: فقر ۵۵

بند سوم: افزایش جمعیت ۵۶

گفتار سوم: موانع حقوقی ۵۷

بند اول: مشکلات تدوین قوانین بر اساس شرع ۵۸

بند دوم: قانون، آراء فقهی و تعدد مراجع تقلید ۵۹

بند سوم: ولایت فقیه و تفسیرهای فراقانون اساسی ۶۰

فصل دوم: موانع حاکمیت قانون در قوای سه گانه ۶۳

گفتار اول: موانع حاکمیت قانون در قوه مقننه ۶۴

بند اول: تعدد مراجع قانون گذاری ۶۴

الف: مجمع تشخیص مصلحت نظام ۶۵

ب: شورای عالی امنیت ۶۷

بند دوم: روند تدوین، تصویب و اجرای قوانین ۶۹

ج: شورای نگهبان ۷۰

گفتار دوم: موانع حاکمیت قانون در قوه مجریه ۷۳

بند اول: تمرکز اداری در ایران ۷۴

بند دوم: عدم تمرکز اداری در ایران ۷۵

بند سوم: تجاوز و تخطی مقامات اداری از صلاحیت (اختیار) دینیه ۷۶

گفتار سوم: موانع حاکمیت قانون در قوه قضائیه ۷۸

بند اول: لزوم استقلال قضایی ۷۹

بخش سوم: راه کارهای تقویت حاکمیت قانون در ایران ۸۳

فصل اول: راه کارها و پیامدهای اقتصادی، فرهنگی و حقوقی حاکمیت قانون ۸۴

فصل دوم: راه کارهای تقویت حاکمیت قانون در قوای سه گانه.....	۸۹
گفتار اول: راه کارهای مربوط به قوه مقننه (پارلمان یا دستگاه قانون گذاری).....	۸۹
گفتار دوم: راه کارهای مربوط به قوه قضائیه.....	۹۲
گفتار سوم: راه کارهای مربوط به قوه مجریه.....	۹۵
نتیجه گیری:.....	۹۹
منابع اخلی:.....	۱۰۳

پیش گفتار:

گفتمان جدید عرصه‌ی حقوق عمومی، که تاکنون فراز و نشیب‌های زیادی را پشت سر نهاده تا به صورت الگوی منسجم پا به عرصه‌ی حقوق بگذارد مقوله‌ی حاکمیت قانون یا دولت قانون‌مدار می‌باشد. رشد و توسعه و توجهی که امروزه جوامع و حاکمیت‌ها در جهت پیشرفت و ترقی بدان لحاظ دارند حقیر را بر آن داشت که سالی‌سالی حاضر را در زمینه‌ی شناخت مفاهیم و مؤلفه‌های حاکمیت قانون و بررسی موانع و مشکلاتی که بر سر راه اعمال آن در کشورمان وجود دارد ارائه دهم و راه کارها و پیشنهادهای اجرایی این اصل، نه به طور کامل که مسائل حقوقی عرصه‌ی بس فراوانی را گزیده جهت بررسی دارند، بلکه در حد توان و وسع این حقیر جامعه‌ی حقوق‌انان بررسی نمایم. امید است این خدمت علمی ناچیز مورد قبول دانش‌پژوهان و محققان این رشته قرار گرفته و چنانچه نقص و اشتباهی در رساله مشاهده کردند با دیده‌ی حاضر بگرد.

حاکمیت قانون، یکی از مفاهیم و اصطلاحات پیچیده‌ای است که در دهه‌های اخیر مورد گفتگو در عرصه‌های سیاسی، حقوقی و اقتصادی و... قرار گرفته و در حال حاضر حاکمیت قانون یکی از مهم‌ترین ارکان حکمرانی خوب بوده^۱ و به یکی از محک‌های ارزیابی نظام‌های حقوقی در مقام پاسخ‌گویی و ارزیابی قرار گرفته است. امروزه این ادعا به آسانی قابل پذیرش بوده که تا وقتی حاکمیت در یک کشور برقرار نشده و رد شناسایی و احترام زمام‌داران قرار نگرفته است، آن نظام، نظامی حقوقی به معنای مروزی محسوب نمی‌شود. از سوی دیگر از آن‌جا که مهم‌ترین کارکرد قانون، تنظیم روابط میان دولت و شهروندان از طرفی و شهروندان با یکدیگر از سوی دیگر است، با پیرویه‌ت‌شدهٔ دونوع تعامل یادشده، نقش قانون و بالطبع مفهوم حاکمیت قانون، برجسته‌تر قابل ملاحظه‌تر شده است. ضمن این‌که در تمام جوامع، قضات از طریق قانون، تأمین‌کنندهٔ امنیت و آزادی هستند. قانون، تعیین معیارها و ضوابط ثابتی است که برای همگان ایجاد حق تکالیف می‌کند و افراد اجتماع بر اساس آن روابط خود را تنظیم می‌نمایند و به این ترتیب هر کس نسبت به حقوق خویش آگاهی پیدا می‌کند. دستگاه‌های اجرایی کشور بر اساس قانون، حد و مرزها را تعیین و با ابزار و وسایل تسهیل‌کننده و یا بازدارنده، افراد و جامعه را به اجرای قانون هدایت می‌نمایند. درست است که افراد و اجتماعات و نهادها بالقوه تابع قوانین حاکمند، اما نباید فراموش کنیم که تخطی از قوانین همواره از سوی بسیاری از افراد جامعه به کار گرفته می‌شود و حاکمیت قانون دست‌خوش ظلم و جور و سلطه‌جویی‌های مکرر قرار می‌گیرد. امروزه حاکمیت قانون از شأن و جایگاه والایی برخوردار است. اهمیت بررسی و تحقیق در این زمینه به حدی است که پس از گذشت دو هزار و پانصد سال از دولت-شهرهای یونان باستان، این مفهوم در ادبیات فلسفی، سیاسی و حقوقی و

حلقه‌های آکادمیک و سیاسی جهان توسعه یافته و صاحب‌نظران به تحلیل و تدقیق در برداشت‌ها، ویژگی‌ها و آثار و نتایج این مفهوم مشغول‌اند. سعی آنان بر این است تا از طریق تأمل در مفهوم حاکمیت قانون، برداشت‌های جدیدی از آن در جهت انطباق با وضعیت موجود اجتماعی، سیاسی و اقتصادی ارائه دهند. از آن گذشته، هم اکنون در کنار امواج گسترش مفهوم دموکراسی جهانی، عدالت جهانی و شهروندی جهانی، از حاکمیت قانون جهانی در پوشش شکل‌گیری نهادهای بین‌المللی و سازمان‌های جهانی مسئله برقراری نظم و امنیت بین‌المللی، مانند دادگاه کیفری بین‌المللی (ICC) برای پان‌دان به پدیده‌ی بی‌کیفری اعمال مجرمانه با وصف بین‌المللی، سخن می‌رود.^۱

در عین حال، "که نظریه حاکمیت قانون از نسبت برخوردار بوده و هیچ کشوری نمی‌تواند ادعای اجرای کامل قوانین و مقررات باشد، هم‌چنین از جمله مباحثی است که تقریباً مورد قبول بسیاری از اندیشمندان می‌باشد. در نظریه‌ی حاکمیت قانون، نظریه‌ی مردم‌سالاری از بایگانه‌ی والایی برخوردار است ولی این نظریه تعریف جدیدی از مردم‌سالاری را ارائه می‌دهد. به موجب این نظریه در جایی که علم می‌تواند تصمیم بگیرد راه برای مراجعه به آرای عمومی باز نمی‌باشد و تصمیم اساسی با علما و مراجع ذی‌ربط است. به عبارت دیگر، پیرش مشروعیت علم در امور علمی و پذیرش آراء عمومی در امور غیر علمی.

به موجب نظریه‌ی حاکمیت قانون کلیه‌ی اعمال باید با توجه به قوانین و مقررات صورت گرفته، قانون اجرا شده و اعمال قانون و ضمت اجراء، تخلف از آن باید توسط مقامات صلاحیت‌دار صورت پذیرد. صلاحیتی که توسط حقوق به وجود آمده و حد و مرزش مشخص گردیده است. در نظریه‌ی حاکمیت قانون، برادری، حقوق بشر، عدالت، آزادی (به موجب قانون)، و... از جمله اهداف آن بوده یا به عبارتی می‌توان گفت که تمامی این موارد زمینه‌ساز حاکمیت قانون می‌باشد.

۱ - زارعی، محمدحسین، حاکمیت قانون (مفاهیم، مبانی و برداشت‌ها)، تهران، دفتر مطالعات حقوقی مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی، سال ۱۳۸۵، ص ۸